

М. І. Назарова,
аспірант, Національний університет ДПС України

СТИМУЛИ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ РЕГІОНУ

Виявлено сутність соціально-економічного розвитку регіону, досліджено діалектичну взаємодію регіонального розвитку і людського потенціалу, приділено увагу розвитку підприємництва в регіоні, а також невиробничій сфері. Розширено й поглиблено понятійний апарат, методичні підходи до аналізу соціально-економічного розвитку, що має певне значення для подальшого розвитку основ регіональної економіки.

In theory, generalized notion of socio-economic development of region, studied dialectical interaction of regional development and human potential, fo-cused on business development in the region, as well as non-manufacturing sector. Expanded and deepened conceptual apparatus and methodological approaches to the analysis of socio-economic development that has some importance for the further development of the foundations of regional economy.

Ключові слова: регіон, соціально-економічний розвиток, стимули розвитку регіону, економічне зростання, рівень життя населення.

ВСТУП

Ринкова економіка як тип господарювання не викликає спротиву як стратегічний пріоритет розвитку України, тому актуальним завданням є розробка ринкового інструментарію регулювання регіонального розвитку. При цьому важливо враховувати дію законів товарного виробництва і конкретні політичні, економічні та соціальні умови, що впливають на тактику та стратегію процесів реформування економіки взагалі і господарських структур конкретних регіонів зокрема.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ НАУКОВИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Дослідження й узагальнення регіональних проблем соціально-економічного розвитку регіону знайшло відображення в роботах таких вітчизняних учених: З. Варналія, В. Геєця, І. Горленко, Б. Данилишина, Ф. Заставного, М. Корецького, Г. Старостенко, А. Тарангул, М. Фащевського.

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

- визначити, класифікувати і охарактеризувати основні показники сталого розвитку регіону;
- обґрунтувати взаємозалежність галузевої структури економіки Київського Придніпров'я від зовнішніх та внутрішніх чинників.

РЕЗУЛЬТАТИ

Перспективи соціально-економічного розвитку України визначаються реаліями сьогодення: економічною політикою держави, її нормативно-правовим забезпеченням, особливостями політичної ситуації, рівнем життя населення тощо. Розвиток регіональної економіки опосередковується тенденціями, пріоритетами і факторами, що визначають стан національної економіки в цілому. Для ефективного дослідження таких тенденцій і факторів необхідно розглянути ті історичні події й пріоритети соціально-економічної регіональної політики України, що формували й визначали сучасний стан вітчизняної регіональної економіки.

Вирішення регіональних проблем повинне спиратися на розгорнуту концептуальну основу, що припускає проведення глибоких теоретичних досліджень з регіонального розвитку й регіональної політики.

Забезпечення сталого соціально-економічного розвитку регіонів, підвищення їх конкурентоздатності неможливі без подолання проблем міжрегіональних відмінностей, ліквідації кризових явищ і відсталості у розвитку окремих територій країни.

Під регіоном розуміємо частину території країни, що характеризується комплексом притаманих їй природно-географічних, економічних, демографічних, екологічних та інших ознак. Регіон може співпадати з межами адміністративно-територіальної одиниці або об'єднувати декілька таких одиниць. Ми досліджуємо економічний мезорайон — Київське Придніпров'я, — який, на думку таких авторів, як А. Тарангул і І. Горленко, охоплює Київську, Житомирську, Чернігівську і Черкаську області.

Термін "розвиток" часто вживається в таких поєд-

наннях: економічний розвиток, соціально-економічний розвиток, розвиток економіки України (або іншої країни), розвиток регіону, міста. У кожному випадку під розвитком розуміємо будь-яку прогресивну зміну перш за все в економічній сфері. Якщо зміна кількісна, говорять про економічне зростання. При якісній зміні мова може йти про структурні зміни або про зміну змісту розвитку, або про придбання економічною системою нових характеристик.

Разом із суто економічними характеристиками нерідко розглядають соціальні параметри розвитку. Більше того, соціальні характеристики давно вже стали повноправними показниками, що оцінюють ступінь розвитку будь-якого регіону [4, с. 119].

Розвиток завжди має спрямованість, визначену метою або системою цілей. Якщо ця спрямованість позитивна, то говорять про прогрес, якщо негативна, то про регрес або про депресію. Іншими словами, природа розвитку регіонів завжди припускає певну мету або декілька цілей.

Розвиток регіону — багатовимірний і багатоаспектний процес, який розглядається з погляду сукупності різних соціальних, економічних і екологічних цілей. Навіть якщо мова йде тільки про економічний розвиток, він розглядається спільно з розвитком соціальним. Соціально-економічний розвиток вкладає такі аспекти: зростання виробництва і доходів; зміни в інституційній, соціальній і адміністративній структурах суспільства; зміни в суспільній свідомості; зміни в традиціях і звичках [4, с. 124].

Основною метою економічного розвитку більшості країн світу і їх регіонів є поліпшення якості життя населення. Тому процес соціального, економічного і екологічного розвитку включає три найважливіші складові:

- підвищення доходів, поліпшення здоров'я населення і підвищення рівня його освіти;
- створення умов, що сприяють зростанню самоповаги людей у результаті формування соціальної, політичної, економічної і інституційної систем, орієнтованих на пошану людської гідності;
- збільшення свободи людей, зокрема їх економічної свободи.

Останні два показники якості життя не завжди враховуються при оцінках рівня соціально-економічного розвитку країн і регіонів, проте останнім часом в управлінській науці і практиці їм надається все більше значення.

Розвиток будь-якого регіону — багатоцільовий і багатокритерійний процес. Зміст розвитку регіонів може досить суттєво розрізнятися. Серед цілей соціально-економічного розвитку регіону використовуються такі, як збільшення доходів, поліпшення освіти, покращання навколишнього середовища, рівність можливостей, розширення особистої свободи, збагачення культурного життя. Деякі з цих цілей ідентичні, але в певних умовах вони можуть мати істотні відмінності. Так, обмежені засоби можна направити або на розвиток охорони здоров'я, або на охорону навколишнього середовища. Виникає конфлікт між цілями розвитку [1, с. 85].

Відповідно до цілей цілям розвитку регіонів будується система критеріїв (характеристик розвитку) і показників, які вимірюють ці критерії. Незважаючи на деякі відмінності між краї-

нами і регіонами в ієрархії цінностей і в цілях розвитку міжнародні організації оцінюють рівень розвитку країн і регіонів за деякими універсальними інтегральними показниками. Одним з таких показників є індекс розвитку людини, розроблений у рамках Програми розвитку ООН. Даний показник ранжирує країни по висхідній від 0 до 1. При цьому для розрахунку використовуються три показники економічного розвитку: очікувана тривалість життя при народженні; інтелектуальний потенціал; величина доходу з урахуванням купівельної спроможності валюти і зниження граничної корисності доходу. У міжрегіональному порівнянні, як і в міжнародному аналізі, можна використовувати індекс розвитку людини та інші аналогічні показники.

Разом з інтегральними показниками можна використовувати і окремі показники розвитку регіону. Серед них: національний дохід на душу населення; рівень споживання окремих матеріальних благ; рівень диференціації доходів; тривалість життя; рівень фізичного здоров'я; рівень освіти.

Особливе значення у визначенні рівня економічного розвитку регіону мають традиційні показники, що оцінюють рівень виробництва, споживання благ і зростання цього рівня з розрахунку на душу населення (валовий національний дохід (ВНД), валовий внутрішній продукт (ВВП), реальний ВВП на душу населення, темпи зростання цих показників) [6, с. 41].

Для оцінки динаміки розвитку доцільно використовувати показники, що оцінюють темпи економічного зростання в регіоні: темпи зростання доходу, продуктивності праці, а також темпи структурної трансформації виробництва і суспільства.

Стандартним способом оцінки економічного розвитку регіону є оцінка рівня виробництва. Така оцінка є сьогодні односторонньою і недостатньою. Розроблені міжнародними організаціями підходи до оцінки економічного розвитку країн примушують при оцінці рівня розвитку регіону розглядати не тільки об'єм виробництва, але і такі, наприклад, аспекти, як освіта, охорона здоров'я, стан навколишнього середовища, особиста свобода і культура життя. Цілоком доречно як інтегральний показник розвитку регіону використовувати індекс розвитку людини, розроблений Програмою розвитку ООН для оцінки розвитку окремих країн [3, с. 71].

Наявність і рівень якості освіти, дитячих садків, інших освітніх установ і їх доступність, а також рівень освіти і кваліфікації людей — найважливіші параметри рівня розвитку будь-якого регіону. Постачання продуктами харчування, контроль за їх якістю, дотримання прав споживачів на роздрібному ринку — це також параметри оцінки рівня регіонального розвитку. Рівень фізичного і психічного здоров'я населення, тривалість життя, рівень розвитку системи охорони здоров'я та її доступність, стан навколишнього середовища — також важливі критерії оцінки соціально-економічного розвитку регіону.

Навіть якщо припустити, що велика частина регіонів України вийде з економічної кризи у вузькому сенсі цього слова, тобто запанує позитивна динаміка зростання, продукції, що виробляється, то навряд чи ще можна буде говорити про позитивні зрушення в динаміці соціально-економічного розвитку в сучасному розумінні, оскільки екологічна складова гальмуватиме просування регіонів вперед.

Багато міст характеризуються багатократним перевищенням допустимих норм забруднення води і повітря. Значні площі родючих земель щорічно безповоротно втрачаються і назавжди виводяться із сільськогосподарського обороту. Усі негативні екологічні тенденції роблять вплив на загальний тренд соціально-економічного стану українських регіонів.

До поняття соціально-економічного розвитку регіону входить і така важко вимірна субстанція, як культура життя населення. Позитивна динаміка економічного розвитку регіону можлива лише за умови збагачення культурного життя населення даного регіону. Соціально-економічний розвиток регіону лише тоді має позитивну динаміку, коли за інших рівних

Рис. 1. Методика комплексної оцінки соціально-економічного стану регіону і його оптимізації

умов розширюється особиста свобода кожного, у тому числі і в економічній сфері, що можливо при ефективній підтримці малого і середнього бізнесу, антимонопольних заходах, захисті прав споживачів, забезпеченні реальної свободи пересувань, яка забезпечується розвиненим ринком житла.

Удосконалення механізмів управління регіональними господарськими комплексами базується передусім на досягненні регіональної економіки. Її предметом є просторовий розподіл і кооперування економічної діяльності. Спочатку ця галузь знання будувалася за аналогією із загальною економічною теорією. Основна відмінність її полягала в тому, що вона детально вивчала територіальний простір як джерело різноманітних явищ у сфері розміщення — розподілу. На наступних стадіях більше уваги приділялося саме властивостям географічного простору і їх впливу на просторово-часову еволюцію складних територіально-економічних систем. Регіональна економіка тісно пов'язана з проблемами аналізу міського господарства, населення і природних ресурсів. Вона може визначати підхід до проблем, що виникають на перетині економічної теорії і географії. Вважається, що регіональна економіка є одним з найпотужніших інструментів дослідження економічних аспектів посткомуністичної трансформації.

В умовах переходу до ринкової економіки неспроможність регіональної політики стала великою руйнівною силою. Руйнуюча дія цієї кризи призвела до деформації структурних елементів господарського комплексу. Успадкована від старої системи глибока структурна деформація економіки України ускладнила перехідний період, поглибила негативні тенденції в розвитку національного господарства.

Серед найнебезпечніших для економіки України наслідків кризи є поглиблення територіальної диференціації

Таблиця 1. Розподіл і значення коефіцієнтів розміщення і динаміка галузевої структури Київської області [5]

Вид економічної діяльності	2005 р.	2006 р.	2007 р.	2008 р.	2009 р.
Сільське господарство, мисливство, лісове господарство	0,66	0,76	0,68	0,6	0,59
Промисловість	1,02	1,03	1,01	1,03	1,04
Будівництво	1,4	1,4	1,36	1,36	1,25
Торгівля, ремонт автомобілів, побутових виробів та предметів особистого вжитку.	0,96	0,88	0,93	0,96	0,95
Діяльність транспорту та зв'язку	1,45	1,41	1,42	1,4	1,41
Фінансова діяльність	1,17	1,09	1,17	1,15	1,28
Операції з нерухомим майном, оренда, інжиніринг та надання послуг підприємцям	1,23	1,17	1,18	1,18	1,26
Державне управління	1,08	1,04	1,11	1,14	1,04
Освіта	0,98	0,96	0,93	0,93	0,93
Охорона здоров'я та надання соціальної допомоги	1,15	1,14	1,09	1,09	1,12

регіону за рівнем ресурсного забезпечення, показниками демографічного розвитку, інвестиційної та підприємницької активності, зайнятості, соціального забезпечення [2, с.42].

З переходом до ринкової економіки системотвірною основою регіонального відтворення в межах концепції сталого розвитку є розробка і реалізація регіональної соціально-економічної політики. Формування і розвиток регіонів є результатом діяльності людей, тому в центрі уваги регіональної економіки й регіональної політики повинна знаходитися людина з усім різноманіттям видів її діяльності та потреб. Отже, соціально-економічний розвиток регіону — це процес, який повинен забезпечити зростання економічного добробуту населення регіону шляхом ефективного використання наявних регіональних ресурсів.

Реформування господарства України в сьогоденнішніх соціально-економічних умовах потребує нового підходу до визначення перспективи розвитку територіальних форм організації продуктивних сил регіону, зокрема до розробки стратегії і тактики соціально-економічного розвитку регіонів України.

Розроблена методика оцінки соціально-економічного стану регіонів і його оптимізації (рис. 1), що розглядає регіон в трьох основних напрямках: економічному, соціальному і екологічному. Методика дослідження складається з трьох етапів: оцінка соціально-економічного стану регіону; вибір пріоритетів територіального розвитку; складання та впровадження програми соціально-економічного розвитку регіону.

Завданням першого етапу має бути збір і аналіз інформації для складу характеристики регіону як територіальної соціально-економічної системи. Завдання другого етапу — визначення напрямів структурних зрушень в економіці на основі проведених на першому етапі аналізу і оцінки соціально-економічного стану регіону і зібраної інформації, а також визначення (прогнозування) наслідків таких зрушень як для економіки регіону в цілому і окремих її галузей, так і для регіонів-сусідів і економіки держави.

Використання методики: розробка на третьому етапі та впровадження програми соціально-економічного розвитку регіону на період 5 — 10 років з можливим коригуванням за підсумками кожного року, що є за своєю сутністю індикативним планом. Економічне зростання повинно здійснюватись без підризу соціальних цінностей і сприяти зростанню суспільного добробуту, забезпечувати всебічний розвиток людини, соціальну справедливість у суспільстві, створювати нормальні умови для відтворення населення [2, с. 43].

На основі розрахованої динаміки середньорічної зайнятості працівників у всіх видах економічної діяльності по регіонах України за період 2005—2009 рр. проведені подальші розрахунки регіонального коефіцієнта розміщення для Київської області, який дозволяє визначити галузеву структуру економіки області за такою формулою:

$$LQ_{ir} = \frac{E_{ir}}{E_r} \cdot \frac{E_n}{E_{in}}$$

де E_{ir} — регіональна зайнятість в галузі і;
 E_r — загальна зайнятість в регіоні r;
 E_{in} — державна зайнятість в галузі і;
 E_n — загальна державна зайнятість.

Якщо значення цього коефіцієнта перевищує 1, галузь вважається базовою для економіки регіону, або експортною по відношенню до інших регіонів країни. Визначальним в такому групуванні є те, що діяльність галузей базової сфери залежить переважно від зовнішніх по відношенню до місцевої економіки економічних умов, тоді як небазова сфера складається з галузей, функціонування яких залежить переважно від внутрішніх по відношенню до місцевої економіки умов. Визначення зовнішньої і внутрішньої залежності тут пов'язане з розміщенням ринків збуту продукції галузей. Підприємства, що мають ринки державного і світового рівня, будуть збувати майже всю свою продукцію за межі регіону, в якому вони розташовані. При цьому ринковий попит на таку продукцію практично повністю залежатиме від умов ринкового попиту за межами місцевої економіки. Такі підприємства називають базовими, або експортно-базовими.

Проаналізовано динаміку зміни галузевої структури Київської області, що дозволяє зробити певні висновки щодо тенденцій розвитку економіки регіону, а також виявити напрями її реструктуризації. Реструктуризація економіки регіону покликана сприяти її стабілізації. Стимулювання та розвиток — дві взаємопов'язані категорії, що відображують процес якісних соціально-економічних змін в Україні та її регіонах. Стимулювання економіки пов'язане передусім з накопиченням передумов і створенням умов усередині економічної системи для подальшої позитивної динаміки. Тому стабілізація за своєю сутністю розуміється як початкова стадія циклу економічного розвитку, що передує сталому економічному зростанню.

ВИСНОВКИ

Кінцевою метою функціонування будь-якої економічної системи є досягнення стійких темпів економічного зростання і створення умов для забезпечення життєдіяльності людей. Регіональна економіка як складова частина економічної науки має на меті досягнення високого рівня забезпечення задоволення потреб населення відповідного регіону. Для створення гідних умов існування людини, покращення її добробуту як необхідну умову пропонуємо затвердження науково обгрунтованих програм соціально-економічного розвитку регіону.

Соціально-економічний розвиток регіону відображає єдність і розвиток всіх аспектів, сфер і фаз суспільного відтворення з урахуванням єдності продуктивних сил і соціально-економічних відносин, що проявляються у процесі життєдіяльності людини. Основні складові даної категорії визначаються за економічною, соціальною, екологічною, демографічною сферами суспільного виробництва. При розробці методологічних підходів до визначення соціально-економічного розвитку регіону особлива увага приділена структурно-галузевим аспектам, зайнятості й системі розселення.

Регіональний підхід до аналізу соціально-економічного розвитку повинен визначати необхідність більш детального дослідження регіону. Необхідно визначати його завдання, особливості, функції та принципи роботи в трансформаційному до ринкового середовищі.

Література:

1. Балабанов Г.В., Нагірна В.П., Нижник О.М. Трансформація структури господарства України. Регіональний аспект. — К., 2003. — 341 с.
2. Кайлюк Є.М., Фірсова І.В. Теоретичні і практичні аспекти регіонального розвитку міст // Коммунальное хозяйство городов. Серия: экономические науки: Научн.-техн. сб. Вып. 48 — К.: Техніка, 2003. — Вып. 48 — С. 40—44.
3. Коломійчук В.С., Шевчук Л. Т., Шульц С.А. Стратегічні засади соціально-економічного розвитку регіону. — Тернопіль, 2002. — С. 71—72.
4. Мельник П.В., Соціально-економічні процеси: методологія дослідження та управління їхнім розвитком // Мельник П.В., Максименко І.В., Старостенко Г.Г., Тарангул А.Л., Фащевський М.І., Немченко М.П. — Ірпінь: Академія ДПС України, 2000. — 451 с.
5. Офіційний сайт Головного управління статистики в Київській області [електронний ресурс]. — Режим доступу: www.oblstat.kiev.ua
6. Тарангул А.Л., Розміщення продуктивних сил та регіональна економіка: Навчальний посібник // Тарангул А.Л., Горленко І.О., Буднік Г.В., Тарангул Д.О., Лазебник О.П. — Ірпінь: Національний університет ДПС України, 2006. — 276 с.

Стаття надійшла до редакції 27.07.2011 р.